1. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα θεμελιώδη δικαιώματα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) βασίζεται στις **αξίες** του σεβασμού της **ανθρώπινης αξιοπρέπειας**, της **ελευθερίας**, της **δημοκρατίας**, της **ισότητας**, του **κράτους δικαίου** και του **σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων** (βλ. άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση - ΣΕΕ).

Ένας από τους κύριους στόχους της ΕΕ είναι η προώθηση των ανθρώπινων ή «θεμελιωδών» δικαιωμάτων τόσο στο εσωτερικό της όσο και σε ολόκληρο τον κόσμο.

Στις Συνθήκες χρησιμοποιούνται και οι δύο όροι «ανθρώπινα δικαιώματα» και «θεμελιώδη δικαιώματα». Ο λόγος για τον οποίο επιλέγεται ο ένας και όχι ο άλλος δεν είναι σαφής. Ωστόσο, ο όρος «ανθρώπινα δικαιώματα» φαίνεται να προτιμάται σε διατάξεις που αφορούν τις εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης (δηλαδή τις σχέσεις της με τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς). Αντιθέτως, στις διατάξεις της Συνθήκης που αφορούν την εσωτερική διάσταση (δηλαδή την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της ΕΕ) χρησιμοποιείται ο όρος «θεμελιώδη δικαιώματα». Η παρούσα παρουσίαση επικεντρώνεται στην εσωτερική διάσταση της προστασίας δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου, θα χρησιμοποιείται ο όρος «θεμελιώδη δικαιώματα».

Όταν ασκούν τις εξουσίες και τα καθήκοντα που τους ανατίθενται από τις Συνθήκες, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ πρέπει να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ. Οφείλουν επίσης να προάγουν την εφαρμογή των εν λόγω θεμελιωδών δικαιωμάτων, στον βαθμό που αυτό δεν συνεπάγεται οποιαδήποτε αύξηση των εξουσιών τους, όπως αυτές προβλέπονται στις Συνθήκες.

Τα κράτη μέλη υποχρεούνται να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ. Στο μέρος ΙΙ της παρούσας *παρουσίασης* παρέχεται βοήθεια για τον προσδιορισμό καταστάσεων στις οποίες η ΕΕ και τα κράτη μέλη της υποχρεούνται να προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ.

Προτού εξεταστούν οι πτυχές αυτές, στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονται εντός της ΕΕ και τα μέσα με τα οποία τα φυσικά πρόσωπα μπορούν να επιδιώκουν αποζημίωση για προσβολές των δικαιωμάτων αυτών.

2. Τα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονται εντός της ΕΕ

Με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας την 1η Δεκεμβρίου 2009, η ΕΕ απέκτησε μια πραγματική *Διακήρυξη Δικαιωμάτων* **ή έναν χάρτη γραπτών δικαιωμάτων**, τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής «ο Χάρτης).

Ο Χάρτης περιλαμβάνει προοίμιο και 54 άρθρα, τα οποία οργανώνονται σε **επτά** τίτλους. Στους τίτλους Ι έως VI (**Αξιοπρέπεια**, **Ελευθερίες**, **Ισότητα**, **Αλληλεγγύη**, **Δικαιώματα των πολιτών** και **Δικαιοσύνη**) περιγράφονται τα σχετικά θεμελιώδη δικαιώματα, ενώ στον τίτλο VII (*Γενικές διατάξεις που διέπουν την ερμηνεία και την εφαρμογή του Χάρτη*) προβλέπεται σειρά κανόνων για την ερμηνεία και την εφαρμογή των εν λόγω θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Ο Χάρτης και το περιεχόμενό του θα εξεταστούν διεξοδικότερα στις ενότητες 2.1 και 2.2 του μέρους Ι της *παρουσίασης*. Ωστόσο, οι βασικοί κανόνες του τίτλου VII εξετάζονται στο μέρος ΙΙΙ.

Ο Χάρτης έχει το **ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες** στις οποίες βασίζεται η ΕΕ (ΣΕΕ και ΣΛΕΕ). Επομένως, οι τρεις αυτές πράξεις θεωρούνται πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ και, ως εκ τούτου, καταλαμβάνουν την πρώτη θέση μεταξύ των πηγών του δικαίου της ΕΕ. Για τον λόγο αυτό, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ υποχρεούνται να σέβονται τον Χάρτη, και την ίδια υποχρέωση έχουν τα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι ο Χάρτης δεν αντικαθιστά τα εθνικά συντάγματα, παρότι σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να υπερισχύει αυτών (για τη σχέση μεταξύ του Χάρτη και των εθνικών πηγών θεμελιωδών δικαιωμάτων, βλ. μέρος ΙΙΙ ενότητα 2).

Ωστόσο, ο Χάρτης δεν είναι η μόνη πηγή προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της ΕΕ.

Από τη δεκαετία του 1970, απουσία χάρτη γραπτών δικαιωμάτων, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφάλισε την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων ανάγοντάς τα σε **γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ**. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, οι αρχές αυτές επιβεβαιώθηκαν και συμπεριλήφθηκαν μεταξύ των πηγών των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ (περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το θέμα αυτό παρέχονται στην ενότητα 2.3).

Επιπλέον, η ΕΕ μπορεί να γίνει συμβαλλόμενο μέρος σε διεθνείς συνθήκες που αφορούν την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Από τις 22 Νοεμβρίου 2011, η ΕΕ είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, της πρώτης διεθνούς νομικά δεσμευτικής πράξης για τον καθορισμό ελάχιστων προτύπων όσον αφορά την προστασία των ατόμων με αναπηρίες. Πρόκειται επίσης για την πρώτη συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα της οποίας η ΕΕ έγινε συμβαλλόμενο μέρος.

Επιπροσθέτως, βάσει της Συνθήκης της Λισαβόνας, η ΕΕ έχει **νομική υποχρέωση να προσχωρήσει στην** Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, ευρύτερα γνωστή ως **Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)**. Η ΕΣΔΑ, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1953, καταρτίστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, έναν διεθνή οργανισμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα ο οποίος αριθμεί επί του παρόντος 47 κράτη μέλη, εκ των οποίων τα 28 είναι κράτη μέλη της ΕΕ.

Η ΕΣΔΑ ήταν η πρώτη πράξη με την οποία μια ομάδα κρατών συμφώνησε να δεσμευτεί σε σχέση με μια σειρά δικαιωμάτων, κυρίως ατομικών και πολιτικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ΕΣΔΑ παρέχει στα φυσικά πρόσωπα δικαίωμα προσφυγής σε περίπτωση προσβολής των σχετικών θεμελιωδών δικαιωμάτων τους από συμβαλλόμενο στη Σύμβαση μέρος ενώπιον υπερεθνικού δικαστηρίου, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο εδρεύει στο Στρασβούργο.

Παρότι στη Συνθήκη της Λισαβόνας προβλέπεται η υποχρέωση της ΕΕ να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, η ΕΕ δεν το έχει πράξει ακόμη επί του παρόντος. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η ΕΣΔΑ δεν διαδραματίζει κανέναν ρόλο στο σύστημα της ΕΕ για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Σχετικά με το θέμα αυτό, βλ. ενότητα 2.4.

2.1 Η προέλευση του Χάρτη της ΕΕ

Τον Ιούνιο του **1999**, το **Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας** κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα εφαρμοστέα σε επίπεδο ΕΕ θεμελιώδη δικαιώματα θα έπρεπε να ενοποιηθούν σε ενιαίο έγγραφο ώστε να ενισχυθεί η προβολή τους.

Οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων των κρατών μελών, οι οποίοι συνήλθαν στην Κολωνία, θέλησαν να συμπεριληφθούν στον Χάρτη οι γενικές αρχές που είχαν καθοριστεί στην ΕΣΔΑ το 1950, καθώς και εκείνες που απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των χωρών της ΕΕ. Επιπλέον, ο Χάρτης έπρεπε να περιλαμβάνει τα θεμελιώδη δικαιώματα που εφαρμόζονται στους πολίτες της ΕΕ, όπως τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα που περιέχονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και στον Κοινοτικό Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Στόχος ήταν επίσης ο Χάρτης να αντικατοπτρίζει τις αρχές που είχαν αποκρυσταλλωθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Ο Χάρτης **καταρτίστηκε από συνέλευση** η οποία αποτελούνταν από έναν εκπρόσωπο κάθε χώρας της ΕΕ και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθώς και από βουλευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και των εθνικών κοινοβουλίων.
Ο Χάρτης **ανακοινώθηκε επίσημα στη Νίκαια τον Δεκέμβριο του 2000** από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Δεύτερη διακήρυξη του Χάρτη πραγματοποιήθηκε το 2007, στο Στρασβούργο, προκειμένου να αναγνωριστεί ένα σύνολο τροποποιήσεων στην αρχική έκδοσή του.
Τον **Δεκέμβριο του 2009**, με την **έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας**, ο Χάρτης της ΕΕ απέκτησε **δεσμευτική νομική ισχύ ίση με εκείνη των Συνθηκών**.

2.2. Ο Χάρτης: περιεχόμενο

Ο Χάρτης συγκεντρώνει σε ένα ενιαίο έγγραφο δικαιώματα τα οποία περιέχονταν προηγουμένως σε διάφορες πράξεις της ΕΕ και στις εθνικές νομοθεσίες, καθώς και σε σειρά συμβάσεων που είχαν εγκριθεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ).
Με την παροχή μεγαλύτερης σαφήνειας και προβολής στα θεμελιώδη δικαιώματα, ο Χάρτης αποσκοπεί στη διασφάλιση ασφάλειας δικαίου εντός της ΕΕ.
Ο Χάρτης περιλαμβάνει **προοίμιο και 54 άρθρα**, τα οποία οργανώνονται σε **επτά τίτλους**:
Τίτλος I: **Αξιοπρέπεια** (ανθρώπινη αξιοπρέπεια, δικαίωμα στη ζωή, δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου, απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης, απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας)·
Τίτλος II: **Ελευθερίες** (δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, δικαίωμα γάμου και δικαίωμα δημιουργίας οικογένειας, ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης, δικαίωμα εκπαίδευσης, ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία, επιχειρηματική ελευθερία, δικαίωμα ιδιοκτησίας, δικαίωμα ασύλου, προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης)·
Τίτλος III: **Ισότητα** (ισότητα έναντι του νόμου, απαγόρευση διακρίσεων, πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία, ισότητα γυναικών και ανδρών, δικαιώματα του παιδιού, δικαιώματα των ηλικιωμένων, ένταξη των ατόμων με αναπηρίες)·
Τίτλος IV: **Αλληλεγγύη** (δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης, δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων, δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης, δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας, απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία, οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή, κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή, προστασία της υγείας, πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, προστασία του περιβάλλοντος, προστασία του καταναλωτή)·
Τίτλος V: **Δικαιώματα των πολιτών** (δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, δικαίωμα χρηστής διοίκησης, δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, δικαίωμα αναφοράς, ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής, διπλωματική και προξενική προστασία)·
Τίτλος VI: **Δικαιοσύνη** (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα της υπεράσπισης, αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιοποίνων πράξεων και ποινών, δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη)·
Τίτλος VII: Γενικές **διατάξεις που διέπουν την ερμηνεία και την εφαρμογή του Χάρτη** (πεδίο εφαρμογής· εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών· σχέση με την ΕΣΔΑ· διάκριση μεταξύ «δικαιωμάτων» και «αρχών»· επίπεδο προστασίας).

2.3 Οι γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων

Η Συνθήκη με την οποία ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα δεν περιλάμβανε διατάξεις για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο, από τις πρώτες υποθέσεις που υποβλήθηκαν στην κρίση του **Δικαστηρίου της ΕΕ** φάνηκε ότι πράξεις της ΕΟΚ μπορούσαν να παρεμβαίνουν σε θεμελιώδη δικαιώματα όπως, ιδίως, η ελευθερία άσκησης οικονομικής δραστηριότητας ή το δικαίωμα ιδιοκτησίας.
Στη δεκαετία του 1970, το Δικαστήριο αναγνώρισε **την αρμοδιότητά του όσον αφορά τη διασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως «γενικών αρχών του δικαίου»** (βλ. υπόθεση *11/70 Internationale Handelsgesellschaft*, σκέψη 4). Αυτό σήμαινε ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν έπρεπε να εκδίδουν αποφάσεις σχετικά με πράξεις της ΕΟΚ βάσει εθνικών πηγών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.
Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι εθνικές νομικές διατάξεις οι οποίες ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του (τότε) δικαίου της ΕΟΚ έπρεπε επίσης να συμμορφώνονται προς τα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονταν από το δίκαιο της ΕΟΚ ως γενικές αρχές (βλ. υπόθεση *C-60/84 Cinéthèque*, σκέψη 26).
Ωστόσο, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ εθνικών θεμελιωδών δικαιωμάτων και θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΟΚ, το Δικαστήριο αποφάνθηκε περαιτέρω ότι αναπόφευκτα καθοδηγούνταν **«από τις συνταγματικές παραδόσεις που είναι κοινές στα κράτη μέλη»** (βλ. υπόθεση *4-73 Nold*, σκέψη 13). Ομοίως, αναφέρθηκε σε **«διεθνείς συμβάσεις που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στις οποίες συνέπραξαν και προσχώρησαν τα κράτη μέλη» ως πηγή ενδείξεων** (ό. π.). Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η ΕΣΔΑ έχει ιδιαίτερη σημασία (βλ. υπόθεση *C-260/89 EPT*, σκέψη 42).
Το **άρθρο 6 παράγραφος 3 της ΣΕΕ**, στην ισχύουσα έκδοσή του, ορίζει τα εξής: «Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης».
Επομένως, η **Συνθήκη της Λισαβόνας επιβεβαίωσε** τη δυνατότητα που παρέχεται στο Δικαστήριο να αναπτύσσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω των γενικών αρχών.
Ωστόσο, **η σχέση μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του δικαίου και του Χάρτη είναι σύνθετη**. Οι δύο αυτές πηγές έχουν το ίδιο νομικό κύρος και, όσον αφορά την προστασία που εγγυώνται, πολύ συχνά αλληλεπικαλύπτονται (αυτό συμβαίνει επειδή η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τις γενικές αρχές διαμόρφωσε το περιεχόμενο του Χάρτη, και οι πηγές από τις οποίες εμπνεύστηκαν ο Χάρτης και οι γενικές αρχές αλληλεπικαλύπτονται σε σημαντικό βαθμό).
Το Δικαστήριο δεν έχει λάβει ακόμη σαφή θέση επί της σχέσης αυτής: υπάρχουν απλώς υποθέσεις στις οποίες γίνεται παραπομπή και στις δύο πηγές (βλ., για παράδειγμα, υπόθεση C-441/14 Dansk Industri (DI), σκέψη 22).
Ωστόσο, φαίνεται εύλογο να αναγνωριστεί ότι οι γενικές αρχές σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα επιτελούν τουλάχιστον δύο λειτουργίες:
παρέχουν βοήθεια κατά την ερμηνεία του Χάρτη: εάν μια διάταξη του Χάρτη κωδικοποιεί θεμελιώδες δικαίωμα το οποίο το Δικαστήριο έχει ήδη αναγνωρίσει ως γενική αρχή, η νομολογία στην οποία αναγνωρίστηκε θα πρέπει να καθοδηγεί την ερμηνεία της συγκεκριμένης διάταξης του Χάρτη·
λειτουργούν ως εναλλακτικό μέσο **προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που δεν αναγνωρίζονται από τον Χάρτη**.
Επισημαίνεται ότι, παρά τη (μοναδική) αναφορά στην ΕΣΔΑ στο άρθρο 6 παράγραφος 3 της ΣΕΕ, το Δικαστήριο έχει χρησιμοποιήσει και άλλες διεθνείς συμβάσεις ως πηγές των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ: για παράδειγμα, τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού ή τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη.
Ως εκ τούτου, το ισχύον γράμμα του άρθρου 6 παράγραφος 3 της ΣΕΕ δεν θα πρέπει να εμποδίζει το Δικαστήριο να χρησιμοποιεί άλλες τέτοιες πράξεις.

2.4 Η σχέση μεταξύ της ΕΕ και της ΕΣΔΑ

Επί του παρόντος, παρότι όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ είναι συμβαλλόμενα μέρη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι. Επομένως, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στο Στρασβούργο δεν έχει δικαιοδοσία να ελέγχει τη συμμόρφωση των πράξεων και των διατάξεων της ΕΕ προς την ΕΣΔΑ. Αντιθέτως, έχει δικαιοδοσία να αποφαίνεται επί των πράξεων των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που θέτουν σε εφαρμογή υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ.
Το ΕΔΔΑ διακρίνει μεταξύ, αφενός, των πράξεων των κρατών μελών που εφαρμόζουν υποχρεώσεις του δικαίου της ΕΕ οι οποίες παρέχουν κάποιο βαθμό διακριτικής ευχέρειας στο κράτος μέλος κατά την εφαρμογή τους και, αφετέρου, υποχρεώσεων που δεν παρέχουν τέτοια διακριτική ευχέρεια. Όταν δεν προβλέπεται διακριτική ευχέρεια, το ΕΔΔΑ δεν θα ελέγχει τις (νομικές) πράξεις των κρατών μελών, δεχόμενο κατά τεκμήριο ότι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων που παρέχεται στο πλαίσιο του συστήματος της ΕΕ είναι τουλάχιστον ισοδύναμη με εκείνη που παρέχει η ΕΣΔΑ. Το τεκμήριο αυτό είναι μαχητό: ανατρέπεται εάν η προστασία στην επίμαχη περίπτωση ήταν προδήλως ελλιπής (πρόκειται για το «*τεκμήριο Bosphorus*», το οποίο διατυπώθηκε στην ομώνυμη απόφαση).
Αντιθέτως, δεν προβλέπεται ειδική μεταχείριση για τις πράξεις των κρατών μελών που εφαρμόζουν υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ για τις οποίες δεν παρέχεται διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη.
Μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, η ΕΕ έχει έννομη υποχρέωση προσχώρησης στην ΕΣΔΑ. Στο άρθρο 6 παράγραφος 2 προβλέπεται ότι: «Η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Η προσχώρηση στην εν λόγω Σύμβαση δεν μεταβάλλει τις αρμοδιότητες της Ένωσης όπως ορίζονται στις Συνθήκες».
Για να προσχωρήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην ΕΣΔΑ, πρέπει να τεθεί σε ισχύ συμφωνία προσχώρησης μεταξύ της Ένωσης και των συμβαλλόμενων κρατών της ΕΣΔΑ. Το 2013 οριστικοποιήθηκε σχέδιο συμφωνίας προσχώρησης, αλλά το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είναι συμβατό με τις Συνθήκες της ΕΕ και τον Χάρτη (βλ. γνωμοδότηση 2/13).
Ωστόσο, το γεγονός ότι η ΕΕ δεν είναι επί του παρόντος συμβαλλόμενο μέρος της ΕΣΔΑ δεν σημαίνει ότι η Σύμβαση δεν έχει νομική σημασία στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ. Επί του παρόντος, η ΕΣΔΑ (και η νομολογία του ΕΔΔΑ που την ερμηνεύει) επιτελεί δύο λειτουργίες:
αποτελεί ελάχιστο πρότυπο προστασίας σε σχέση με τον Χάρτη, του οποίου το άρθρο 52 παράγραφος 3 ορίζει τα εξής: «Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία» (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το θέμα αυτό, βλ. μέρος III ενότητα 5.1)·
είναι δυνατή η επίκληση της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ για την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ, σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 3 της ΣΕΕ (βλ. ενότητα 2.3).

3. Οι λειτουργίες που επιτελούν τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ

Τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί της ΕΕ (ανεξαρτήτως επίσημου τίτλου: οργανισμός, υπηρεσία κ.λπ.) οφείλουν να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ και να προωθούν την αποτελεσματική εφαρμογή τους κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους. Κάθε πράξη που εκδίδουν πρέπει να συμμορφώνεται προς τις απαιτήσεις της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.
Τα κράτη μέλη της ΕΕ οφείλουν επίσης να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ και να προωθούν την εφαρμογή τους, αλλά μόνο όταν ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ (βλ. μέρος II ενότητα 3).
Επομένως, όσον αφορά τις πράξεις της ΕΕ, τα θεμελιώδη δικαιώματα επιτελούν δύο κύριες λειτουργίες.
Πρώτον, αποτελούν *σημείο αναφοράς για την ερμηνεία*. Οι πράξεις της ΕΕ πρέπει να ερμηνεύονται με βάση τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ και, εάν οι πράξεις της ΕΕ επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες, πρέπει να προτιμάται η ερμηνεία η οποία συνάδει περισσότερο προς τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ. Για παράδειγμα, στην υπόθεση C-131/12 Google Spain, το Δικαστήριο *ερμήνευσε την οδηγία 95/46/ΕΚ για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με βάση τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη της ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Παρότι δεν υπάρχει ρητή διάταξη στην οδηγία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι πρέπει να θεωρηθεί ότι η οδηγία αναγνωρίζει το «δικαίωμα στη λήθη»: το δικαίωμα προσώπου να εξασφαλίσει από τον φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης την αφαίρεση πληροφοριών που το αφορούν.*
Δεύτερον, τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ αποτελούν βάση και *σημείο αναφοράς κύρους*. Πράξη της ΕΕ η οποία δεν συνάδει προς τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ και δεν μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με αυτά είναι ανίσχυρη και μπορεί να ακυρωθεί μέσω άσκησης προσφυγής ακύρωσης ενώπιον του Δικαστηρίου ή του Γενικού Δικαστηρίου ή να κηρυχθεί ανίσχυρη με προδικαστική απόφαση του Δικαστηρίου (βλ. ενότητα 4).
Για παράδειγμα, στην υπόθεση C-293/12 Digital Rights Ireland, το Δικαστήριο κήρυξε ανίσχυρη την οδηγία 2006/24/ΕΚ για τη διατήρηση δεδομένων, επειδή οι διατάξεις της δεν θέσπιζαν επαρκείς εγγυήσεις ώστε να διασφαλίζεται η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σύμφωνα με τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη.
Τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ αποτελούν επίσης σημείο αναφοράς της συμβατότητας εθνικών νομικών διατάξεων οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ. Αυτές πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ. Σε περίπτωση σύγκρουσης η οποία δεν μπορεί να επιλυθεί μέσω ερμηνείας, η εθνική διάταξη μπορεί να καταργηθεί ή να τροποποιηθεί από το εθνικό νομοθετικό όργανο. Επιπλέον, εάν το επίμαχο θεμελιώδες δικαίωμα της ΕΕ πληροί τις προϋποθέσεις της άμεσης εφαρμογής, τα εθνικά δικαστήρια και οι εθνικές διοικητικές αρχές μπορούν να το εφαρμόσουν και να μην εφαρμόσουν την αντίθετη προς αυτό εθνική διάταξη. Δεν χρειάζεται να αναμένουν την επίσημη τροποποίηση της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας από το εθνικό νομοθετικό όργανο (σχετικά με το θέμα αυτό, βλ. μέρος III ενότητα 7).

4. Δικαστικά μέσα διαθέσιμα στα φυσικά πρόσωπα για την εξασφάλιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους στην ΕΕ

Υπάρχουν ποικίλα μέσα και μηχανισμοί που παρέχονται από διάφορα δικαστικά και μη δικαστικά όργανα για την εξασφάλιση κατάλληλης προστασίας σε περίπτωση προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ.
Στο πλαίσιο του Χάρτη, δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων παρέχεται από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Λουξεμβούργο και από τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών.
Εάν **η προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων απορρέει από μέτρο της ΕΕ**, μόνο το Δικαστήριο μπορεί να ακυρώσει την πράξη στην οποία οφείλεται η προσβολή. Υπάρχουν δύο τρόποι προσφυγής στο Δικαστήριο για την εξέταση της συμβατότητας μέτρου της ΕΕ με τον Χάρτη:
μέσω προσφυγής ακύρωσης ενώπιον του Δικαστηρίου, το οποίο είναι αρμόδιο να εξετάζει προσφυγές ακύρωσης που ασκούνται από φυσικά πρόσωπα·
μέσω αίτησης για την έκδοση προδικαστικής απόφασης την οποία υποβάλει στο Δικαστήριο εθνικό δικαστήριο.
Οι δύο αυτοί τρόποι δράσης δεν είναι εναλλάξιμοι: υπόκεινται σε διαφορετικές προϋποθέσεις και δικονομικούς κανόνες.
Για παράδειγμα, δυνάμει του άρθρου 263 τέταρτο εδάφιο της ΣΛΕΕ, οι προσφυγές ακύρωσης πρέπει να ασκούνται εντός ορισμένης προθεσμίας. Επιπλέον, ο προσφεύγων πρέπει να αποδείξει ότι έχει επαρκές, άμεσο και ατομικό συμφέρον ακύρωσης του μέτρου που αμφισβητείται ώστε να δικαιούται να ασκήσει τέτοιο ένδικο βοήθημα. Οι κανόνες ενεργητικής νομιμοποίησης που ρυθμίζουν το θέμα αυτό είναι πολύ αυστηροί και είναι συχνά δύσκολο για τα φυσικά πρόσωπα να ασκήσουν απευθείας προσφυγή ενώπιον των δικαστηρίων της ΕΕ.
Αντιθέτως, δεν προβλέπεται προθεσμία για την υποβολή αίτησης για έκδοση προδικαστικής απόφασης, αλλά τέτοια αίτηση μπορεί να υποβληθεί στο Δικαστήριο μόνο από τα εθνικά δικαστήρια (βλ. άρθρο 267 της ΣΛΕΕ). Επομένως, για την υποβολή αίτησης για έκδοση προδικαστικής απόφασης, πρέπει να

εκκρεμεί σε εθνικό επίπεδο δίκη η οποία αφορά προβαλλόμενη μη συμμόρφωση πράξης της ΕΕ (ή εθνικού μέτρου που εφαρμόζει το δίκαιο της ΕΕ) προς τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ. Κάθε διάδικος στην εθνική δίκη μπορεί να ζητήσει από το εθνικό δικαστήριο να παραπέμψει την υπόθεση στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά η τελική απόφαση για την παραπομπή επαφίεται στο εθνικό δικαστήριο (το οποίο μπορεί επίσης να υποβάλλει αυτεπαγγέλτως προδικαστικό ερώτημα).

Όταν **η προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων απορρέει από εθνικό νομικό μέτρο, τα εθνικά δικαστήρια έχουν την πρωταρχική ευθύνη να παράσχουν προστασία στα φυσικά πρόσωπα** (το αρμόδιο δικαστήριο πρέπει να προσδιορίζεται σύμφωνα με τις εθνικές διατάξεις για την ανάθεση αρμοδιότητας μεταξύ των δικαστηρίων του οικείου κράτους μέλους).

Καταρχάς, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει αν το ζήτημα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ ή αφορά μόνο εθνικά θεμελιώδη δικαιώματα. Εάν εφαρμόζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΕ (βλ. μέρος ΙΙ ενότητες 1 έως 3), το εθνικό δικαστήριο οφείλει να παράσχει την προβλεπόμενη προστασία. **Σε περίπτωση αμφιβολίας**, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να υποβάλει **αίτηση για έκδοση προδικαστικής απόφασης** στο Δικαστήριο της ΕΕ σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της ΕΕ.

Η επιλογή της καταλληλότερης διαδικασίας μπορεί να μην είναι εύκολη και μπορεί να ενδείκνυται η αναζήτηση εξειδικευμένων νομικών συμβουλών: ορισμένες ενδείξεις σχετικά με την επιλογή αυτή παρέχονται στο μέρος ΙΙΙ ενότητα 2. Προκειμένου να παράσχει στους διαδίκους και στους νόμιμους εκπροσώπους τους καλύτερη κατανόηση των κανόνων που διέπουν τη διεξαγωγή των προαναφερόμενων διαδικασιών, το Δικαστήριο εξέδωσε πρακτικές οδηγίες για τους διαδίκους σε υποθέσεις που άγονται ενώπιόν του. Επιπλέον, το Δικαστήριο ανέπτυξε συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων, με τις οποίες παρέχει καθοδήγηση όσον αφορά τη σκοπιμότητα υποβολής αίτησης για έκδοση προδικαστικής απόφασης και πρακτικές πληροφορίες σχετικά με τη μορφή και το αποτέλεσμα της αίτησης αυτής.

5. Μη δικαστικά μέσα διαθέσιμα στα φυσικά πρόσωπα για την εξασφάλιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους στην ΕΕ

Προβλήματα σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ μπορούν επίσης να αντιμετωπιστούν μέσω μη δικαστικών οδών.

Προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων από θεσμικά και λοιπά όργανα και οργανισμούς της ΕΕ

Αναφορά στον Ευρωπαίο Διαμεσολαβητή: το δικαίωμα προσφυγής στον Ευρωπαίο Διαμεσολαβητή, το οποίο είναι αφ' εαυτού θεμελιώδες δικαίωμα (κατοχυρώνεται στο άρθρο 43 του Χάρτη της ΕΕ), παρέχει το δικαίωμα στους πολίτες της ΕΕ και στους κατοίκους της Ένωσης να καταγγέλλουν περιπτώσεις «κακοδιοίκησης» από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και οργανισμούς της ΕΕ, με εξαίρεση το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών καθηκόντων του.

Ένσταση στον Ευρωπαίο Επόπτη Προστασίας Δεδομένων: κάθε πρόσωπο το οποίο θεωρεί ότι προσβάλλονται τα δικαιώματά του όταν θεσμικό ή άλλο όργανο ή οργανισμός της ΕΕ επεξεργάζεται δεδομένα που το αφορούν μπορεί να καταθέσει ένσταση στον Ευρωπαίο Επόπτη Προστασίας Δεδομένων, χρησιμοποιώντας το έντυπο υποβολής ένστασης.

Προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων από κράτος μέλος

Καταγγελία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σχετικά με την προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων από εθνικές αρχές (εφόσον ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ: βλ. μέρος ΙΙ ενότητες 1 έως 3). Λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο υποβολής καταγγελίας και τον τρόπο χειρισμού της καταγγελίας από την Επιτροπή είναι διαθέσιμες εδώ.

Αναφορά προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: το δικαίωμα αναφοράς, το οποίο είναι αφ' εαυτού θεμελιώδες δικαίωμα (προβλέπεται στο άρθρο 44 του Χάρτη της ΕΕ), παρέχει το δικαίωμα στους πολίτες της ΕΕ και στους κατοίκους της Ένωσης να εφιστούν την προσοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε θέματα τα οποία εμπίπτουν στις αρμοδιότητες της Ένωσης και αφορούν άμεσα τους αναφέροντες. Περισσότερες πληροφορίες για το δικαίωμα αναφοράς μπορείτε να βρείτε εδώ.

Μέσω της Διαδικτυακής Πύλης Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να ξεκινήσουν νέα αναφορά ή να υποστηρίξουν υφιστάμενη αναφορά.

Τελευταία επικαιροποίηση: 20/03/2019

Για τη διαχείριση αυτής της ιστοσελίδας υπεύθυνη είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στην παρούσα σελίδα δεν απηχούν κατ' ανάγκη την επίσημη θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Επιτροπή δεν αναλαμβάνει καμία απολύτως ευθύνη όσον αφορά πληροφορίες ή δεδομένα που περιέχονται ή αναφέρονται στο παρόν έγγραφο. Παρακαλείσθε να συμβουλευθείτε την ανακοίνωση νομικού περιεχομένου σχετικά με το καθεστώς πνευματικής ιδιοκτησίας που διέπει τις σελίδες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων.